

Project Nationale Veiligheid

Geïntegreerde rapportage interdepartementale zelfevaluatie

Radicalisering

Intern werkdocument

Datum: 16-05-2006

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Voorwoord	3
1 Inleiding	4
2 Omschrijving incidentcategorie.....	6
2.1 Radicalisering	6
2.2 Opmerkingen vooraf	8
3 Beleidsproces en beleidsinhoud.....	9
3.1 Beleidsproces.....	9
3.2 Beleidsactiviteiten op hoofdlijnen	11
3.3 Aanwezigheid interdepartementaal beleid.....	15
4 Knelpunten, blinde vlekken en behoeften	17
4.1 Knelpunten in het beleidsproces	17
4.2 Blinde vlekken in het beleid	18
4.3 Behoeften/ ambities van de betrokken ministeries.....	19
5 Conclusies	22
5.1 Beleid en interdepartementale samenwerking.....	22
5.2 Kansen, mogelijkheden en prioriteiten	23
5.3 Tot slot	25
Bijlage 1: betrokken ministeries.....	27
Bijlage 2: overzicht van activiteiten ministeries	28

Voorwoord

De status van deze rapportage is een intern werkdocument. De rapportage beschrijft de resultaten van een inventariserend onderzoek naar

1. blinde vlekken in het beleid gericht op het inperken en/of voorkomen van radicalisering
2. knelpunten in het interdepartementale beleidsproces dat ten behoeve hiervan wordt ingezet.

De resultaten geven een overzicht van de visies van de betrokken departementen m.b.t. de blinde vlekken en knelpunten. Nadrukkelijk dient hierbij vermeld te worden dat de resultaten soms gebaseerd zijn op de visie van één departement en nog geen gemeenschappelijk beeld weergeven. De rapportage bevat daarom kansen en mogelijkheden voor het versterken van het proactieve beleid.

De komende periode zal in het kader van het project geïnventariseerd worden welke kansen en mogelijkheden voor het versterken van het proactieve beleid opgepakt gaan worden, door wie en hoe. Daarnaast worden de resultaten van het onderzoek gebruikt als bouwstenen bij de ontwikkeling van een strategie voor de Nationale Veiligheid.

De geïntegreerde rapportage is opgesteld op basis van een aantal departementale zelfevaluaties en collegiale toetsen. In bijlage 1 treft u een overzicht welke departementen hebben bijgedragen aan het onderzoek.

De rapportage wordt niet gepubliceerd. Wel kan deze als intern werkdocument worden aangevraagd door de medewerkers van de departementen die betrokken zijn bij dit vervolgtraject en/of hebben bijgedragen aan het onderzoek. Aanvragen kunt u sturen aan het secretariaat van het Project Nationale Veiligheid.

Meer informatie over het onderzoek is opgenomen in een informatiebrochure met als titel: "Project Nationale Veiligheid: Achtergrondinformatie bij de interdepartementale zelfevaluatie en collegiale toets". Ook deze brochure kunt u aanvragen bij het secretariaat van het Project Nationale Veiligheid.

Secretariaat Project Nationale Veiligheid
Mw. A. de Jong-Tokman
Fluwelen Burgwal 56
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

070-426 6699

Anna.Jong@minbzk.nl

1 Inleiding

Tot een paar jaar geleden waren binnenlandse en buitenlandse veiligheid twee heel verschillende dimensies van hetzelfde thema.¹ In de afgelopen periode is ons land echter geconfronteerd met een aantal dreigingen, hetgeen duidelijk heeft gemaakt dat sprake is van een toenemende verwevenheid tussen binnen- en buitenlandse veiligheid. Hierbij kan worden gedacht aan de opkomst van het internationale terrorisme, de verspreiding van CBRN-wapens, pandemieën, klimaatverandering en afnemende energievoorzieningszekerheid. Globalisering – onder andere in de vorm van open grenzen en vervaging van de betekenis van plaats en tijd – heeft ertoe geleid dat buitenlands veiligheidsbeleid meer dan ooit van invloed is op de binnenlandse veiligheid, terwijl het omgekeerde ook het geval is. Tegen deze achtergrond is de begripsvorming rondom ‘nationale veiligheid’ op gang gekomen.

Naar aanleiding van enkele vooronderzoeken waaruit is gebleken dat het beleid op het gebied van nationale veiligheid te repressief is, ad hoc en gefragmenteerd, heeft een stuurgroep Nationale Veiligheid besloten een vervolgonderzoek in te stellen waarbij interdepartementaal en proactief beleid centraal staan.

Als uitgangspunt voor dit onderzoek (het aggregatieniveau) gelden negen dreigingen met daaraan gekoppelde incidentcategorieën. Hieronder volgt een overzicht van deze dreigingen met bijbehorende incidentcategorieën.²

Klassieke dreigingen	Incidentcategorieën
1. Aantasting van de internationale vrede en veiligheid 2. CBRN 3. Terrorisme 4. Internationaal georganiseerde criminaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Falende staten • Risicolanden • Verspreiding van CBRN-wapens (proliferatie) • Catastrofaal terrorisme • Radicalisering • Toenemende verwevenheid onder- en bovenwereld • Wereldwijde handel in drugs
Sociaal-economische dreigingen 5. Sociale kwetsbaarheid 6. Digitale onveiligheid 7. Economische onveiligheid	Incidentcategorieën <ul style="list-style-type: none"> • Toenemende (interetnische) spanningen en afnemend burgerschap • Digitale verlamming • Aantasting van de sociale zekerheid • Extreme schaarste van energiedragers en grondstoffen
Natuurlijke dreigingen 8. Klimaatverandering en natuurrampen 9. Pandemieën	Incidentcategorieën <ul style="list-style-type: none"> • Toenemend overstromingsrisico • Toenemende kans op extreme droogte/hitte • Plaagorganismen • Pandemieën van reeds bekende ziekten • Zoönosen

¹ Zie ook de Wijk & Toxopeus, Hoe binnen- en buitenlandse veiligheid verweven zijn, in: *Internationale Spectator*, 2005

² Op deze plaats wordt tevens verwezen naar de opgestelde informatiebrochure Project Nationale veiligheid: achtergrondinformatie bij interdepartementale zelfanalyse en collegiale toets

Het onderzoek heeft het karakter van een zelfevaluatie met daarop volgend een collegiale toets. Het onderzoek is concreet gericht op:

1. het identificeren van blinde vlekken in het op pro-actie gerichte beleid ten aanzien van de gekozen incidentcategorieën
2. het achterhalen van knelpunten in het interdepartementale beleidsproces dat ten behoeve hiervan wordt ingezet
3. het creëren van inzicht in de wijze waarop met deze blinde vlekken en knelpunten kan worden omgegaan.

De voorliggende geïntegreerde rapportage heeft betrekking op de incidentcategorie 'radicalisering' en is het resultaat van drie departementale zelfanalyses en enkele collegiale toetsen. De zelfanalyses zijn verricht door de Ministeries van BZ, Justitie en BZK (zie bijlage 2 voor een totaaloverzicht van zelfevaluaties en collegiale toetsen). Van de departementale zelfanalyses zijn separaat rapportages beschikbaar.

Leeswijzer

De voorliggende rapportage is als volgt opgebouwd:

- in hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de omschrijving van de incidentcategorie 'radicalisering'
- in hoofdstuk 3 wordt uiteengezet welke beleidsactiviteiten worden uitgevoerd en welke interdepartementale samenwerkingsrelaties aanwezig zijn
- in hoofdstuk 4 wordt beschreven welke blinde vlekken in het beleid aanwezig zijn, welke knelpunten zich in het beleidsproces voordoen en welke behoeften/ ambities de betrokken ministeries hebben als het gaat om deze incidentcategorie
- in hoofdstuk 5 wordt een conclusie gepresenteerd.

De rapportage wordt afgerond met twee bijlagen:

- in bijlage 1 wordt een overzicht weergegeven van de betrokken ministeries en de aard van hun bijdrage aan dit onderzoek
- in bijlage 2 is een overzicht weergegeven van de activiteiten van de ministeries.

Voor het doornemen van deze rapportage is het wel belangrijk om vooraf te weten dat er op onderdelen nauwe samenhang bestaat met de geïntegreerde rapportage over 'toenemende interetnische spanningen en afnemend burgerschap'.

2 Omschrijving incidentcategorie

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de omschrijving van de incidentcategorie 'radicalisering'. Daarnaast wordt stilgestaan bij enkele opmerkingen vooraf. Beide paragrafen kunnen worden gezien als de achtergrond waartegen de resultaten van het onderzoek beschouwd moeten worden.

2.1 Radicalisering³

Een onderdeel van de terrorismeproblematiek is radicalisme en radicalisering. Voor het project Nationale Veiligheid worden opsporingsactiviteiten en activiteiten ten aanzien van het beperken van de gevolgen van aanslagen (crisisbeheersing) gezien als preparatie en respons. Het voorkomen van het 'ontstaan' van terroristen en terroristische organisaties wordt gezien als proactie. Hierbij kan gedacht worden aan vraagstukken ten aanzien van de rol van Internet bij radicalisering, de rol van onderwijskansen en arbeidskansen, beleid ten aanzien van (radicale) geestelijken in Nederland of beleidsvorming ten aanzien van grondrechten.

In de nota Radicalisme en radicalisering (TK 2004-2005, 29 754, nr. 26) is dit begrip omschreven als een 'geesteshouding waarmee de bereidheid wordt aangeduid om de uiterste consequentie uit een denkwijze te aanvaarden en die in daden om te zetten. Die daden kunnen maken dat op zichzelf hanteerbare tegenstellingen escaleren tot een niveau waarop deze de samenleving ontwrichten, doordat er geweld aan te pas komt, het tot gedrag leidt dat mensen diep kwetst of in hun vrijheid raakt of doordat groepen zich afkeren van de samenleving'. De AIVD definieert radicalisme als volgt: "Het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde (doel), eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes (middel), die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (effect)."

De in de nota Radicalisme en radicalisering genoemde definitie omvat ook de effecten van radicalisering op integratie en niet uitsluitend het aspect van de bedreiging van de democratie. Daarnaast geeft de definitie weer dat ook stromingen die menen dat de democratie zou veranderd moeten worden daarin een plaats hebben op voet van gelijkheid met andere democratische stromingen. Het meest wezenlijke in Nederland is dat fel gedebatteerd kan worden, maar het debat vrij gehouden wordt van geweld en de dreiging van geweld.

Beleid omtrent radicalisering

Er zijn drie redenen om beleid tegen radicalisering te voeren. Allereerst vindt dit plaats omdat er een mogelijkheid is dat radicalisering leidt tot terrorisme. Ten tweede wordt er beleid ontwikkeld vanwege de mogelijkheid dat radicalisering leidt tot aantasting van de rechtsorde. Als derde argument voor het ontwikkelen van beleid tegen radicalisering geldt de negatieve uitwerking van specifieke vormen van radicalisme op het integratiebeleid.

³ Deze tekst is zowel gebaseerd op de literatuurstudie in het voortraject van het project Nationale Veiligheid als op de werksessies (zelfevaluaties) die in het kader van ronde 1 hebben plaatsgevonden.

In het kader van Nationale Veiligheid wordt radicalisering gezien als incidentcategorie binnen de dreiging terrorisme en moeten de diverse beleidsstukken daarmee ook vooral vanuit die optiek gelezen worden.

Uitgangspunt voor het beleid tegen radicalisering is de nota 'Radicalisme en radicalisering'. Hierin zijn de drie hoofdlijnen van het beleid tegen radicalisme en radicalisering uiteengezet. Het gaat in het rijksbeleid om het bevorderen van de volgende hoofdlijnen:

- het isoleren van gevaarlijke radicale krachten, verstoring van radicalisering en het vroegtijdig onderkennen en afstoppen van radicale activiteiten
- het vergroten van de weerbaarheid van groepen en individuen tegen radicalisme
- het versterken van de binding van mensen aan de Nederlandse samenleving en meer in het algemeen aan de democratische rechtsstaat (het verlagen van de vatbaarheid).

De nota 'Lokale en justitiële aanpak van radicalisering' is een uitwerking van de eerste hoofdlijn (isoleren van gevaarlijke radicale krachten). De nota 'Weerbaarheid en Integratiebeleid' is vanuit dit perspectief een uitwerking van de tweede hoofdlijn (weerbaarheid).

Er moet op een voortvarende, doch behoedzame manier worden omgegaan met het thema radicalisering. Er zal telkens rekening gehouden moeten worden met de balans in het thema rondom de belangen 'veiligheid' en 'integratie'. Ook verschijnselen van radicalisering die een oorsprong vinden in andere ideologische en/of politieke ideeën dan de radicale islam dienen in het oog te worden gehouden (bijvoorbeeld dierenactivisme en rechts-radicalisme). In deze rapportage wordt vanuit het perspectief van nationale veiligheid en maatschappelijke ontwrichting en de dreiging van terrorisme de nadruk gelegd op het voorkomen en/of inperken van moslimradicalisering.

Radicalisering binnen de Islam

Belangrijk is te onderkennen dat er verschillende vormen van radicalisering bestaan. Niet alle radicaliseringsprocessen die zich momenteel manifesteren binnen delen van de moslimgemeenschappen, brengen uiteindelijk een dreiging van terrorisme met zich mee. Er bestaan diverse vormen van de radicale islam die het huidige islamitisch terrorisme een brug te ver vinden. Niet iedereen die zich aangetrokken voelt tot radicaal islamitisch gedachtegoed, ontwikkelt zich tot terrorist. Niettemin leidt radicalisering tot afkeer van radicale individuen tegen iedereen in hun omgeving die een ander waardepatroon hanteert. De vrijheid en soms het bestaansrecht van andersdenkenden wordt simpelweg ontkend. Alleen al vanuit deze achtergrond moet radicalisering worden ingeperkt en/of voorkomen en is een brede aanpak van radicalisering nodig.

Hoewel de in Nederland voorkomende 'mildere' vormen van de radicale islam een relatief klein geweldsrisico inhouden, kunnen zij aldus destabiliserende effecten hebben voor de samenleving. Dit is met name het geval bij die vormen van moslimradicalisme die een zeer onverdraagzaam isolationisme propageren. Het gaat daarbij om veel meer dan de wereldmijdende tendensen die kenmerkend zijn voor strengorthodoxe religieuze stromingen. Het extreme isolationisme waarvan hier sprake is, predikt niet alleen een zich terugtrekken uit de samenleving maar ook een grote onverdraagzaamheid ten aanzien van andersgelovigen (zowel moslims die minder streng in de leer zijn als niet-moslims), andere bevolkingsgroepen en de Westerse samenleving in het algemeen.

Intolerante opvattingen worden uitgedragen over de gelijkberechtiging in Nederland van man en vrouw, over rechten van homoseksuelen, enzovoort. In sommige gevallen wordt zelfs gesteld dat de islamitische wetgeving boven de Nederlandse wet staat.

Zoals hierboven gesteld, mag niet worden veronachtzaamd dat vanuit de extreem-isolationistische (maar niet direct gewelddadige) vormen van moslimradicalisme een zeer ontwrichtende werking kan uitgaan voor de samenleving. Daarnaast is een belangrijke reden dat zij een voedingsbodem bieden voor de gewelddadige vormen van radicalisme. De prediking van de hierboven geschetste onverdraagzaamheid kan met name op lokaal niveau leiden tot polarisatie en interetnische spanningen. Voorstelbaar is ook dat het gepropageerde onverdraagzame isolationisme op termijn zelfs kan uitmonden in het streven naar islamitische enclaves in wijken met grote moslimpopulaties. In dergelijke enclaves zou dan de radicaal islamitische interpretatie van de islamitische wetgeving gelden boven de Nederlandse wet. Zover is het in Nederland nog niet, maar in diverse andere landen (bijvoorbeeld Brussel) zijn tendensen in die zin reeds zichtbaar. Er moet aldus op een voortvarende, doch behoedzame manier worden omgegaan met het thema radicalisering.

Proactief beleid in relatie tot radicalisering

Wanneer het individu als aangrijpingspunt wordt genomen, ligt het voor de hand om met betrekking tot proactie te denken aan het versterken van de binding van individuen en gemeenschappen aan de samenleving en aan de democratische rechtsorde of aan het bevorderen van de weerbaarheid van de samenleving, gemeenschappen en individuen. Een groot scala aan beleidsterreinen kan ten behoeve hiervan worden ingezet. Binding kan bijvoorbeeld worden gevonden in werk, scholing, sport, et cetera.

Wanneer het radicale gedachtegoed in woord en beeld als aangrijpingspunt wordt genomen, ligt het voor de hand met betrekking tot proactie te denken aan het tegengaan van organisaties en verenigingen die (bijvoorbeeld door middel van Internet) rekruteren, aanjagen, et cetera. Strafrechtelijk of bestuurlijk ingrijpen tegen georganiseerde verbanden is weliswaar repressief, maar het kan in het kader van het radicaliseringsproces als proactieve aanpak worden gezien. Verspreiding van radicale denkbeelden wordt dan immers tegengegaan en het radicaliseringsproces wordt hiermee ingeperkt en/of voorkomen. Naast het tegengaan van de verspreiding van radicale denkbeelden is het van belang om een tegenboodschap te genereren en met name jongeren weerbaar te maken tegen de invloeden van radicaal gedachtegoed.

2.2 Opmerkingen vooraf

Het onderzoek in het kader van het project Nationale Veiligheid richt zich primair op de Nederlandse samenleving en de wijze waarop de Rijksoverheid in proactieve zin radicalisering tegengaat c.q. kan tegengaan. Dit neemt niet weg dat radicalisering een internationaal fenomeen is dat, in ieder geval ook, op een internationale schaal moet worden aangepakt. Hoewel Europees c.q. internationaal beleid buiten het kader van het onderzoek valt, zijn er vanzelfsprekend raakvlakken tussen wat er in Nederland en in andere landen gebeurt. Daarnaast wordt de beeldvorming over Nederland als land voor een deel beïnvloed door de wijze waarop zij haar buitenlands beleid vormgeeft.

3 Beleidsproces en beleidsinhoud

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de interdepartementale samenwerkingsrelaties in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering. De hoofdvraag hierbij is welke ministeries vanuit welke rol betrokken zijn bij het proactieve beleid. Daarnaast wordt beschreven welke beleidsactiviteiten in dit kader worden verricht en in welke mate deze voortvloeien uit vastgesteld interdepartementaal beleid.

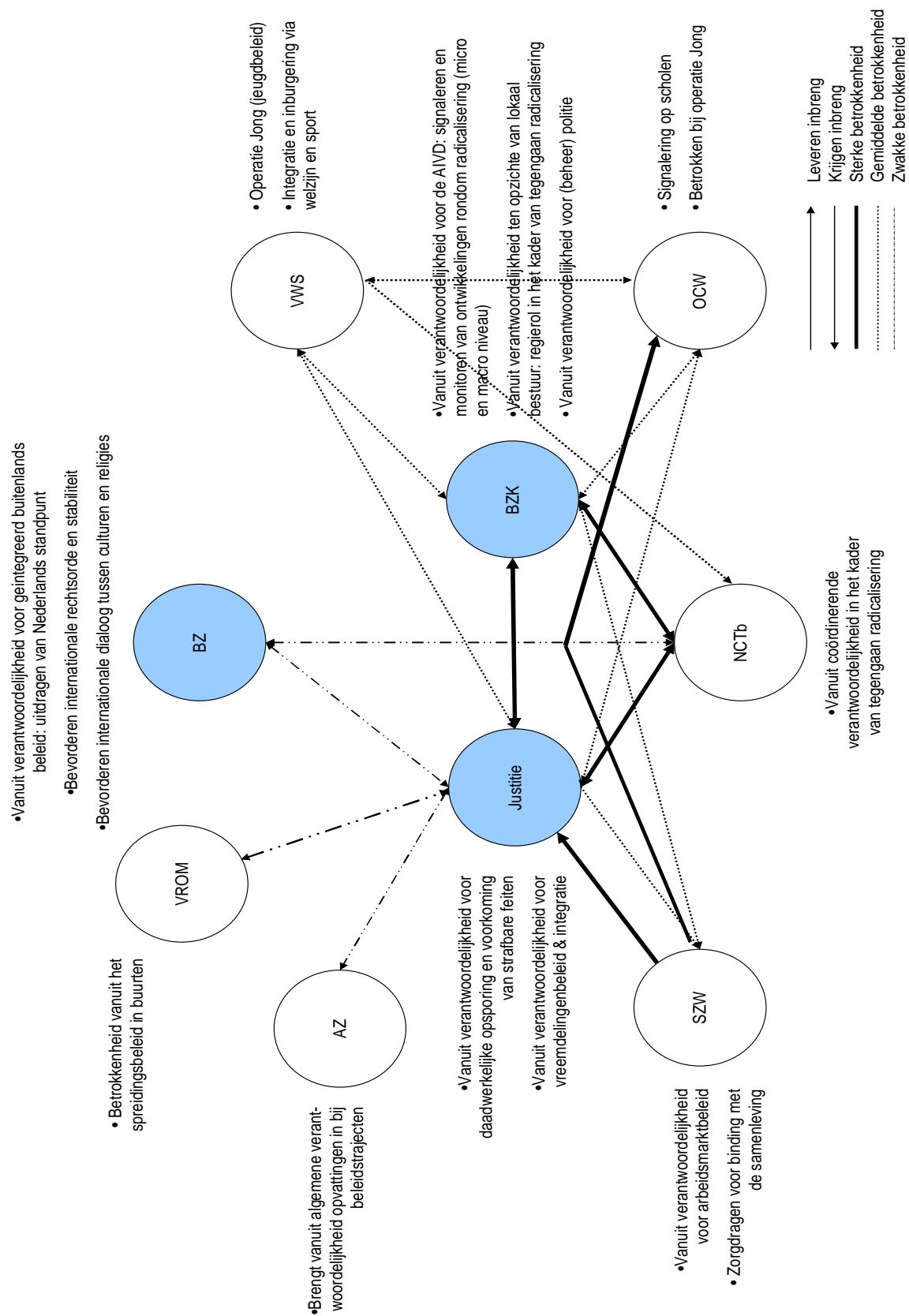
Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd:

- in paragraaf 1 wordt een overzicht gegeven van het interdepartementale beleidsnetwerk dat bij het inperken en/of voorkomen van radicalisering betrokken is
- in paragraaf 2 wordt op hoofdlijnen ingegaan op de beleidsactiviteiten die proactief uitwerken op het inperken en/of voorkomen van radicalisering
- in paragraaf 3 wordt aangegeven in welke mate er vastgesteld interdepartementaal beleid aanwezig is dat richting geeft aan de beleidactiviteiten en de samenwerking.

3.1 Beleidsproces

Het inperken en/of voorkomen van radicalisering is geen opgave die door één ministerie (succesvol) kan worden volbracht. Er werken verschillende ministeries vanuit uiteenlopende rollen samen aan het proactieve beleid op dit gebied. In deze paragraaf wordt in beeld gebracht hoe deze samenwerking er vanuit het perspectief van de Ministeries van Justitie, BZK en BZ uitziet.

Figuur 1: interdepartementale samenwerking in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering

In figuur 1 op de vorige pagina wordt weergegeven hoe de Ministeries van Justitie, BZK en BZ de huidige interdepartementale samenwerking hebben aangegeven. De 'gekleurde' ministeries zijn de ministeries die de zelfevaluatie hebben uitgevoerd en daarmee de kans hebben gehad de interdepartementale samenwerking te beschrijven. In de kern van het netwerk staan de Ministeries die, volgens de ministeries van Justitie, BZK en BZ, aangemerkt kunnen worden als ministeries die sterk betrokken zijn bij het beleid gericht op het inperken en/of voorkomen van radicalisering.

Beschrijving interdepartementale samenwerking

De kern van het beleidsnetwerk rondom het inperken en/of voorkomen van radicalisering wordt gevormd door de Ministeries van Justitie, BZK en de NCTb. Dit komt, omdat de aanpak c.q. het beleid in sterke mate gericht is op het justitiële domein (Justitie en NCTb). Daarnaast speelt het beleid omtrent integratie en inburgering een essentiële rol voor het vergroten van de binding en weerbaarheid (Justitie) en is de verhouding met de decentrale overheden cruciaal (BZK en Justitie).

Rond de kern van het beleidsnetwerk functioneert een groot aantal andere ministeries dat betrokken is vanuit specifieke verantwoordelijkheden in verschillende fasen van het beleidsproces. De Ministeries van VWS, SZW en OCW hebben in het voorkomen en tegengaan van radicalisering een specifieke verantwoordelijkheid vanuit de inhoudelijke beleidsvelden van deze departementen. Het zijn allemaal ministeries die een belangrijke rol spelen, maar niet het middelpunt van het beleidsproces vormen.

Tot slot is er een aantal ministeries – zoals de Ministeries van AZ en BZ – dat betrokken is bij algemene onderdelen van het beleid. Hun verantwoordelijkheid ten aanzien van het inperken en/of voorkomen van radicalisering is beperkter.

3.2 Beleidsactiviteiten op hoofdlijnen

Waar in de vorige paragraaf de rollen/ verantwoordelijkheden van de bij het proactieve beleid betrokken ministeries centraal hebben gestaan, gaat deze paragraaf in op de hoofdlijnen van de beleidsactiviteiten waarmee invulling wordt gegeven aan deze rollen/ verantwoordelijkheden. Allereerst wordt aandacht besteed aan de verhouding tussen internationaal en nationaal beleid (paragraaf 3.2.1). Vervolgens wordt ingegaan op de beleidsactiviteiten die door de Ministeries van Justitie, BZK en BZ worden verricht in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering (paragraaf 3.2.2).

3.2.1 Verhouding internationaal – nationaal beleid

Radicalisering is een internationaal veiligheidsrisico dat ook in internationaal verband aandacht krijgt. In de Memorie van Toelichting van de begroting uit 2006 van het Ministerie van BZ wordt een expliciet onderdeel gewijd aan antiterrorismebeleid en het tegengaan van radicalisering. Hier wordt gesteld dat de Nationale Veiligheid meer dan ooit wordt bedreigd door factoren van buitenaf – en dan vooral buitenlandse invloeden op radicaliseringstendensen in Nederland. De verwevenheid tussen internationale en nationale veiligheid is zonder meer aanwezig, ook waar het een proces als radicalisering betreft.

Een nauwe samenwerking tussen de lidstaten, in het bijzonder Noordwest-Europese staten, veiligheids- en inlichtingen en opsporingsdiensten kan het mogelijk maken om radicaliseringstendensen voortijdig te herkennen. Volgens het Ministerie van BZK wordt er momenteel voortgang gemaakt met het verder ontwikkelen en implementeren van een Europese strategie op het thema 'radicalisering', mede op basis van fundamenteel onderzoek naar radicaliseringsprocessen. Onlangs heeft de EU de 'European Union counterterrorism strategy' aangenomen, waar het tegengaan van radicalisering en rekrutering een van de pijlers is.⁴

In Nederland vervult de NCTb een belangrijke regierol in het harmoniseren en afstemmen van internationaal en nationaal beleid. De veiligheidsdienst van BZ en de Nederlandse posten spelen hierbij ook een centrale rol met het maken van dreigings- en risicoanalyses door o.a. in landen te kijken naar de staat van het islamitisch fundamentalisme en potentiële brandhaarden in dit kader. Hierbij wordt ook gebruik gemaakt van inlichtingen van Europese diensten, zoals bijvoorbeeld het Europese Situation Centre / SitCen). SitCen staat in nauw contact met de 'situation centres' van de NAVO, de OESO (Organisatie voor Economische samenwerking en Ontwikkeling) en de Verenigde Naties met betrekking tot tal van dreigingen (zowel binnen als buiten de Europese Unie).

3.2.2 Beleidsactiviteiten op hoofdlijnen⁵

Om de beleidsactiviteiten inzichtelijk te maken, is in ons onderzoek een indeling gemaakt in verschillende fasen van het beleidsproces:

- de fase van beleidsvoorbereiding waarin kennis en informatie over de achtergronden bij radicalisering wordt verzameld (onderzoek) en in kaart wordt gebracht wat de aard en de omvang van radicalisering is (risicoanalyses)
- de fase beleidsontwikkeling die gericht op het ontwikkelen van acties, standpunten, e.a. die bijdragen aan het inperken en/of voorkomen van radicalisering
- de fase beleidsuitvoering waarin uitvoering wordt gegeven aan wat ontwikkeld is in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering
- de fase beleidsevaluatie waarin wordt gekeken naar de resultaten/ effecten van het beleid met betrekking tot het inperken en/of voorkomen van radicalisering.

Onderzoek en risicoanalyses

Departementen krijgen op verschillende manieren inzicht in de achtergronden bij - en ontwikkelingen rondom radicalisering. De departementen doen onderzoek naar de aard en de omvang van radicalisering en radicaliseringsprocessen. Er wordt geïnvesteerd in onderzoek om het kennisniveau over de achtergronden rondom radicalisering te verdiepen en te verbreden. De Universiteit van Amsterdam heeft bijvoorbeeld een onderzoek naar de achtergronden van moslimjongeren voor hun keuze van een meer democratische of juist radicale islambeleving; dit in opdracht van de gemeente Amsterdam.

⁴ Council of European Union, *The European Union Counter-Terrorism Strategy*, 1 december 2005

⁵ In bijlage 2 vindt u een opsomming van de beleidsactiviteiten die door de ministeries van BZ en Defensie worden uitgevoerd in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering.

Daarnaast wordt er onderzoek verricht door het WODC⁶ (onderzoeksinstituut van het Ministerie van Justitie). Verschillende auteurs in dit themanummer over radicalisering en jihad gaan in op de ontworteling van groepen moslimjongeren. Vervreemding, onlustgevoelens en identiteitsproblemen worden genoemd als oorzaak danwel katalysator van islamistische radicalisering. Daarnaast is er aandacht voor de vraag welke krachten en mechanismen werkzaam zijn bij de kanalisering van deze gevoelens in politiek-religieus geïnspireerd geweld danwel sympathie daarvoor. Hoe ziet de organisatiestructuur van terroristische bewegingen eruit, wat is de rol van Internet, hoe gaat rekrutering in zijn werk, wat is het belang van sympathisanten en hoe financieren terroristen hun acties? Deze en andere vragen komen uitgebreid aan de orde met als doel overzicht te verkrijgen van het beleid, de beleidsmaatregelen en de effecten van de terrorisme aanpak in Westerse landen, waarbij dan ook specifiek wordt gekeken naar de invloed van radicalisering en radicaliseringsprocessen.

Om radicalisering en radicaliseringsprocessen te volgen en goed te duiden worden groepen en individuen die er radicale denkbeelden op na houden door BZK/AIVD in kaart gebracht (risicoanalyses). Dit wordt zowel op rijksniveau uitgevoerd als gestimuleerd bij de decentrale overheden. Er wordt geïnvesteerd in het achterhalen van de ideologie en de mogelijke gevaren die dit met zich meebrengt voor de democratische rechtsstaat. In dit kader wordt o.a. door het Ministerie van Justitie ook gekeken naar het evenwicht tussen strafrechtelijk optreden in het kader van terrorisme en het effect hiervan op radicalisering. Dit heeft te maken volgens justitie met het omgaan van een goede balans tussen 'veiligheid' en 'integratie'.

Het Ministerie van VWS doet in het algemeen veel onderzoek naar 'uitval van jeugdigen' en de uitkomsten van de onderzoeken kunnen proactief uitwerken op het voorkomen en tegengaan van radicalisering. Binnen de kaders van Operatie Jong wordt ook een monitor gemaakt over 'hoe het met de jeugd gaat'. Allerlei vormen van 'uitval' zijn hierin opgenomen.

Het Ministerie van SZW laat diverse onderzoeken verrichten naar de arbeidsparticipatie van allochtonen. Voorbeelden hiervan zijn het in 2005 verschenen onderzoek 'Etnische minderheden op de arbeidsmarkt. Beelden en feiten, belemmeringen en oplossingen' van Regioplan en een onderzoek van SEOR dat op dit moment wordt uitgevoerd over succesfactoren van allochtonen op de arbeidsmarkt. In het kader van weerbaarheid is dit een belangrijk onderdeel voor het tegengaan en/of voorkomen van radicalisering.

Er is volgens het Ministerie van OCW ook onderzoek verricht door het Sociaal Cultureel Planbureau naar de 'Leefsituatie van Allochtone Stedelingen'. Daarnaast is er ook onderzoek verricht naar 'Veiligheidsmanagement en crisisbeheersing' in het hoger onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek' (Den Haag, juli 2004). Hierbij speelt ook radicalisering – en het vergroten van het bewustzijn in het hoger onderwijs - een belangrijke rol.

Beleidsontwikkeling

De departementen van de Ministeries van Justitie, BZK en BZ hebben aangegeven dat radicalisering een relatief nieuw beleidsthema is. Al langere tijd bestaat aandacht voor radicalisering bij dierenactivisme en rechtsextremisme, maar het onderwerp moslimextremisme in het kader van radicalisering is een relatief nieuw beleidsthema.

⁶ WODC, Radicalisering en Jihad, Justitiële Verkenningen, Den Haag, 2005

Zeker als we het onderwerp radicalisering plaatsen in het perspectief van maatschappelijke ontwrichting.

Voor het tegengaan en voorkomen van radicalisering worden door de departementen verschillende beleidslijnen gevolgd. Deze sporen zijn als volgt te duiden:

- het isoleren van gevaarlijke krachten, verstoring van radicalisering en het vroegtijdig onderkennen en afstoppen van radicale activiteiten
- het vergroten van de weerbaarheid van groepen en individuen tegen radicalisme
- te versterken van de binding van mensen aan de Nederlandse samenleving.

Deze beleidslijnen hebben tot doel te komen tot een evenwichtige benadering van het tegengaan en voorkomen van radicalisering. Vanuit de departementen wordt op uiteenlopende beleidsterreinen invulling gegeven aan de bovenstaande drie hoofdlijnen. Zo wordt er bijvoorbeeld door het Ministerie van Justitie voor het plaatsingsbeleid bij de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke sancties nagedacht over de wijze waarop in justitiële inrichtingen voorkomen kan worden dat gedetineerden elkaar gaan 'besmetten' met radicale denkbeelden. Tevens wordt vanuit het Integratiebeleid nagedacht over trajecten om de binding met de samenleving te vergroten en te voorkomen dat mensen gaan radicaliseren. BZK en Justitie stimuleren ook de decentrale overheden om beleid op het terrein van radicalisering te laten ontwikkelen. Met name het Ministerie van BZK heeft hierin een regisserende en stimulerende rol.

Op rijksniveau is het stimuleren van gemeenten om hun rol te pakken op het gebied van het jeugdbeleid om de gemeenten te stimuleren jeugdvoorzieningen te creëren een belangrijk punt in het kader van het jeugdbeleid (en het accent hierbinnen op het voorkomen en/of tegengaan van radicalisering). Belangrijke boodschap is dat lokale overheden waakzaam moeten zijn op risicogroepen (vroeg signaleren).

In het kader van het in 2005 genomen initiatief Breed Initiatief Maatschappelijke Binding (BIMB) heeft het Ministerie van SZW diverse projecten gesubsidieerd die bijdragen aan het bevorderen van de arbeidsparticipatie van allochtonen en het tegengaan van discriminatie. In de werktop tussen kabinet en sociale partners op 1 december 2005 zijn onder meer afspraken gemaakt over de medewerking van sociale partners aan een door het kabinet op te zetten discriminatiemonitor en over door het kabinet op te zetten onderzoeken naar de problemen die hoger opgeleide allochtone studenten ondervinden bij het zoeken naar een baan en naar de problemen en mogelijke oplossingen voor hoger opgeleide allochtonen in het algemeen. Daarnaast zijn ook afspraken over leerwerkplekken en stages voor (allochtone) jongeren.

Er is vanuit het Ministerie van OCW specifiek een wetswijziging doorgevoerd in de WPO (Wet op het Primair Onderwijs), de WVO (Wet op het Voortgezet Onderwijs) en de WEC (Wet op de Expertisecentra, dit is het speciaal onderwijs) dat aan het onderwijs een verantwoordelijkheid toedicht om sociale integratie te bevorderen.

Beleidsuitvoering

De uitvoering van het beleid is voor wat betreft het thema radicalisering vooral een onderwerp van de inlichtingendiensten en de decentrale overheden. De departementen zijn in de uitvoerende sfeer vooral bezig met het stimuleren van kennisoverdracht over radicalisering en het bieden van kennis en informatie ter uitbreiding van de handelingsperspectieven van de uitvoerende professionals.

Er worden door de Ministeries van BZK en Justitie in dit kader ook projecten uitgevoerd in samenwerking met expertisecentra en minderhedenorganisaties.⁷ De projecten zijn vooral gericht op jongeren, omdat zij in het bijzonder vatbaar zijn voor radicaliseringinvloeden. Ook zijn er activiteiten binnen het actieprogramma ter voorkoming van radicalisering om ouders, geestelijk leiders, jongerenwerkers en docenten te ondersteunen.

Daarnaast wordt in het kader van informatiebeleid gewerkt aan het verzamelen van relevante informatie bij een aantal essentiële informatieknooppunten (Nationale Informatie Knooppunt / NIK, Regionale Informatie Knooppunten / RIK's). In de inlichtingsfeer vervult de AIVD voor de ontwikkeling van de 'kennispositie radicalisering' een ondersteunende en adviserende rol voor beleidsmatige en uitvoerende overheidsinstanties.

Vanuit het Ministerie van OCW wordt het voor de nabije toekomst verplicht gesteld dat scholen voor primair en voortgezet onderwijs overleg voeren met de gemeente over onderwijsachterstandenbeleid, het bevorderen van integratie en het tegengaan van segregatie.

Beleidsevaluatie

Tot slot worden er in het kader van het inperken en/of voorkomen van moslimradicalisme in beperkte zin evaluaties uitgevoerd door de departementen. Dit heeft – zoals reeds eerder aangegeven – te maken met het feit dat radicalisering in de afgelopen jaren een aanvullende dimensie heeft gekregen door de focus op moslimradicalisme en de beleidsinspanningen relatief nieuw zijn. Wel worden door de NCTb evaluaties verricht in het kader van de aanpak van terrorisme en het bevorderen van integratie, waarbij vaker het aspect van radicalisering aan de orde komt.

3.3 Aanwezigheid interdepartementaal beleid

Op dit moment is het beleid op het gebied van het inperken en/of voorkomen van radicalisering op onderdelen geformaliseerd. Een belangrijke formele basis is volgens de departementen van BZK en Justitie gelegen in de volgende documenten:

- 1) *Kabinetsnota 'Radicalisme en radicalisering'*⁸ (Ministeries van Justitie en BZK)

Deze nota maakt inzichtelijk op welke wijze radicalisme en radicalisering een bedreiging vormen voor de samenleving en de democratische rechtsorde. Tevens biedt deze nota een kader voor het overheidsbeleid terzake. Radicalisme en radicalisering kunnen, in het uiterste geval, leiden tot terrorisme. Ze moeten er echter niet mee gelijk gesteld worden, en het tegengaan ervan vraagt om een eigen aanpak.

⁷ Actieprogramma ter voorkoming van radicalisering, Ministerie van Justitie, juli 2005

⁸ Kamerstukken II, 2004-2005, 29 754, nr. 26

2) *Nota 'Lokale en justitiële aanpak van radicalisering'*⁹ (Ministeries van Justitie en BZK)

Justitieel optreden alleen, zonder bredere (maatschappelijke) maatregelen, zal niet het beoogde effect sorteren van een duurzame aanpak van problemen waarvoor radicalisme en radicalisering de samenleving stelt. Omgekeerd geldt echter ook dat een breed beleid gericht op het weerbaar maken van de samenleving, gemeenschappen en individuen tegen dergelijke invloeden tot mislukken gedoemd zal zijn als de overheid niet met harde hand optreedt tegen uitingen en daden die over de schreef gaan. In deze nota wordt ingegaan op de verkenning, signalering en indamming van radicalisme en radicalisering. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de lokale aanpak en de inzet van justitiële maatregelen als ondersteuning en sluitstuk van de aanpak.

3) *Kabinetsnota 'Weerbaarheid en integratiebeleid'*¹⁰ (Ministeries van Justitie en BZK)

De nota beschrijft de concrete plannen van het kabinet ter versterking van de weerbaarheid van jongeren tegen radicaliseringinvloeden. Deze nota hangt direct samen met de bovengenoemde nota radicalisme en radicalisering, waarin een bredere visie is omschreven van het tegengaan van radicalisme en radicalisering. Deze nota is vooral een uitwerking van het 'beleidsspoor' om de weerbaarheid van vooral jongeren te versterken ter voorkoming van (verdergaande) radicalisering.

In tegenstelling tot de Ministeries van BZK en Justitie, zijn de bovengenoemde drie nota's volgens het Ministerie van BZ niet te typeren als interdepartementaal beleid. Dit vanwege het feit dat de nota's geen basis vormen voor de samenwerking van het Ministerie van BZ met de diverse ministeries.

⁹ Kamerstukken II, 2005-2006, 29 754, nr. 30

¹⁰ Kamerstukken II, 2004-2005, 29 754, nr. 27

4 Knelpunten, blinde vlekken en behoeften

Na in het vorige hoofdstuk een beeld van de huidige stand te hebben gegeven, staan in dit hoofdstuk de knelpunten in het beleidsproces, de blinde vlekken in het beleid en de behoeften die de betrokken ministeries hebben centraal. Het identificeren van deze onderdelen maakt het mogelijk de proactieve kracht van het beleid te versterken.

Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd:

- in paragraaf 1 wordt aandacht besteed aan de knelpunten in het interdepartementale beleidsproces
- in paragraaf 2 wordt stilgestaan bij de blinde vlekken in het beleid
- in paragraaf 3 wordt aangegeven welke behoeften de betrokken ministeries hebben geformuleerd om de proactieve kracht van het beleid te versterken.

4.1 Knelpunten in het beleidsproces

Uit het vorige hoofdstuk kan worden afgeleid dat een omvangrijk interdepartementaal beleidsnetwerk actief is rondom het inperken en/of voorkomen van radicalisering. Veel ministeries zijn betrokken bij dit onderwerp, waarbij in de zelfevaluaties van de Ministeries van Justitie, BZK en BZ is vastgesteld dat de interdepartementale samenwerking in algemene zin goed verloopt.

Ministerie van Justitie: terughoudendheid in de aanpak van radicalisering bij de departementen van de Ministeries van OCW en VWS

Vanuit het belang van een brede benadering van radicalisering en de noodzaak tot interdepartementale samenwerking hierin, vindt er regelmatig gezamenlijk overleg plaats met verschillende directies van de Ministeries van Justitie, BZK, NCTb, OCW, VWS en SZW. Het Ministerie van Justitie ervaart dat er bij de Ministeries van OCW en VWS een zekere terughoudendheid merkbaar is om activiteiten te ondernemen. De vrees bestaat dat het algemeen onderwijs- en welzijnsbeleid in het teken kan komen te staan van het tegengaan van radicalisering. Daarnaast werkt men samen met (semi-) autonome partners die niet makkelijk vanuit een ketenaanpak kunnen worden aangesproken. Desalniettemin is de rol van scholen en welzijnswerk cruciaal in de preventie van (verdergaande) radicalisering. De Kamer heeft dit ook benadrukt met de motie Vergeer (29800 VI nr.137), die de regering verzoekt in de uitwerking van de actieprogramma's aandacht te besteden aan de rol van consultatiebureaus, leerplichtambtenaren, leraren, mentoren en ouders in het voorkomen van radicalisering en het vergroten van de weerbaarheid van moslimjongeren en daarbij bovenstaande overwegingen mee te nemen. Binnen het interdepartementale netwerk groeit de visie dat het van belang is expertiseversterking en signaalduiding en – aanpak lokaal in te bedden in een integrale aanpak. De samenwerking van de Ministeries van OCW en VWS met DCIM, het Ministerie van BZK en NCTb zal de komende tijd dan ook verstevigd worden.

Ministeries van BZK, SZW en OCW: meer duidelijkheid in verdeling taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden

Het verder doordenken en implementeren van het beleid omtrent radicalisering vraagt om meer duidelijkheid omtrent taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden, zowel qua samenwerking tussen departementen als tussen departementen en decentrale overheden.

Er zijn veel coördinerende spelers. De aard van het dossier maakt dat de coördinatie bij het Ministerie van VWS kan liggen (jeugd), maar ook bij het Ministerie van Justitie (strafrechtelijk), V&I (integratie) of het Ministerie van BZK (interbestuurlijke betrekkingen). Het is zaak hier meer duidelijkheid in te krijgen.

Naast duidelijkheid over de verdeling van de taken moet er volgens het Ministerie van SZW ook veel aandacht zijn voor samenwerking en een gezamenlijke aanpak van alle betrokken ministeries. Verdeling en samenwerking mogen elkaar immers niet uitsluiten.

Het Ministerie van OCW vindt ook dat het knelpunt van meer duidelijkheid omtrent taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden opgelost moet worden bij het verder doordenken en implementeren van het beleid. Het is bij het voorkomen van radicalisering telkens het vinden van een balans in de discussie en de te nemen maatregelen. Je kan bijvoorbeeld nadenken over de vraag in welke mate leraren geacht worden om signalen van radicaliseren op te vangen en daar ook in de verwijzende sfeer iets te doen. Leraren zijn geen opsporingsambtenaren en zij zullen geholpen moeten worden bij de beantwoording van de vraag van wat bijvoorbeeld 'normaal pubergedrag is' en 'wat onder de alarmerende noemer van radicalisering' gevat moet/kan worden. Tussen het signaleren en het (letterlijk) oppakken van het probleem/leerling door de politie, zit een enorm grijs gebied waarvan niet duidelijk is wie de probleemeigenaar is. Overigens zijn hiervoor niet alleen de leraren verantwoordelijk, maar is er ook een Meldpunt bij de Onderwijsinspectie ingericht. Een meldpunt zou ook voor andere domeinen een prima middel kunnen zijn ter verbetering van de oog- en oorfunctie voor het kunnen traceren van radicalisering.

Het Ministerie van OCW is hierin nog specifieker als het gaat om het Ministerie van Justitie: er is winst te behalen in het uitleggen van elkaars (on)mogelijkheden, want met name DCIM dicht het Ministerie van OCW een grotere rol toe in het kader van bevorderen integratie dan wat het Ministerie van OCW kan waarmaken (onder meer gezien de autonomie van scholen).

Het Ministerie van BZ: geen knelpunten en verbetermogelijkheden in interdepartementaal beleidsproces

Het Ministerie van BZ is van opvatting dat zich geen knelpunten voordoen in de interdepartementale samenwerking.

4.2 Blinde vlekken in het beleid

In het vorige hoofdstuk is beschreven welke beleidsactiviteiten op hoofdlijnen en in de verschillende fasen worden uitgevoerd ten behoeve van het inperken en/of voorkomen van radicalisering. In deze paragraaf wordt ingegaan op de mate waarin er zich blinde vlekken in het beleid voordoen, die in dit kader ook 'kansen' kunnen worden genoemd.

Het Ministerie van Justitie: vanuit vreemdelingenbeleid kan meer focus worden aangebracht voor voorkomen en/of tegengaan van radicalisering

Veel beleidsterreinen van het Ministerie van Justitie zijn gericht op het tegengaan van radicalisering, hetgeen ook expliciet in de doelstellingen verwoord staat. Het is echter wel zo dat in het kader van het vreemdelingenbeleid (toegang, toezicht en opvang, terugkeer en verwijdering) er meer focus kan worden aangebracht op het onderwerp radicalisering.

Het Ministerie van BZK: afhankelijk van verdere (maatschappelijke) ontwikkelingen, radicalisering meer aandacht geven op diverse beleidsterreinen

Het tegengaan en inperken van radicalisering is voor het Ministerie van BZK een relatief nieuw beleidsthema. Het Ministerie van BZK richt zich momenteel op haar primaire taken op dit terrein (signaleren en aanpak radicalisering door de AIVD, vormgeven interbestuurlijke betrekkingen en contacten onderhouden met de politie inzake radicalisering). Afhankelijk van de verdere (maatschappelijke) ontwikkelingen zou er in de toekomst voor gekozen kunnen worden om op uiteenlopende beleidsterreinen van het Ministerie van BZK het tegengaan en inperken van radicalisering meer aandacht te geven.

Het Ministerie van BZ: bevorderen van de internationale dialoog, bieden van ruimte aan de mainstream islam en stimuleren/ontwikkelen internationaal beleid

Het Ministerie van BZ heeft een verantwoordelijkheid in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering en is sinds enige tijd bezig invulling te geven aan deze (relatief nieuwe) verantwoordelijkheid. Hoewel een groot aantal beleidsterreinen van het Ministerie van BZ kan bijdragen aan het inperken en/of voorkomen van radicalisering, worden maar enkele terreinen ook als zodanig ingezet. Dit heeft niet in alle gevallen te maken met een gebrek aan bewustzijn, maar kan ook het gevolg zijn van morele overwegingen, te indirecte relaties, et cetera. In algemene zin kan namelijk worden gesteld dat het bewustzijn – ten aanzien van de bijdrage die het Ministerie van BZ kan leveren aan het inperken en/of voorkomen van radicalisering – toeneemt. Dit blijkt ook uit de Memorie van Toelichting bij de begroting van 2006 en uit de activiteiten die het Ministerie in de achterliggende periode is gaan verrichten. Deze zijn vooral gericht op bevorderen van een internationaal dialoog, het bieden van ruimte aan de mainstream Islam (tegengeluid organiseren) en de bijdrage aan internationaal beleid.

4.3 Behoeften/ ambities van de betrokken ministeries

Zoals in de inleiding van deze rapportage is aangegeven, hebben de betrokken ministeries allemaal de kans gekregen hun behoeften/ ambities ten aanzien van het inperken en/of voorkomen van radicalisering aan te geven. In deze paragraaf worden deze beschreven.

4.3.1 Departementale behoeften/ambities

De departementale behoeften hebben betrekking op behoeften/ ambities die te realiseren zijn zonder dat intensieve samenwerking met andere ministeries noodzakelijk is. Hieronder worden de behoeften per ministerie uitgewerkt.

Het Ministerie van Justitie: meer prioriteit geven aan de beleidsterreinen 'inburgering en integratie', 'gelijke toegang tot voorzieningen' en 'opsporing, vervolging en berechting'

Allereerst heeft 'inburgering en integratie' prioriteit om radicalisering tegen te gaan, vanuit de gedachte dat vanuit deze focus de binding van individuen en groepen met de samenleving kan worden versterkt en daarmee de samenleving ook weerbaarder wordt ten aanzien van radicaliserende tendensen.

Ten tweede vindt het Ministerie van Justitie het belangrijk dat de toegang tot de voorzieningen gelijk is voor iedereen. Om radicalisering en het afzetten tegen de samenleving tegen te gaan, is het essentieel om gelijke kansen en diversiteit te bevorderen en discriminatie tegen te gaan bij de toedeling van voorzieningen.

Als derde en laatste element voor het tegengaan van radicalisering wordt door justitie prioriteit toegekend aan opsporing, vervolging en berechting. Belangrijk is dat extra energie wordt ingezet op het verstoren en tegenhouden van activiteiten van groepen en individuen die anderen proberen te radicaliseren.

Het Ministerie van BZK: evenwichtige benadering van het vraagstuk, het algemene kennisniveau omtrent radicalisering uitbouwen en kennisuitwisseling tussen centrale en decentrale overheden bevorderen

Het Ministerie van BZK vindt het belangrijk dat het vraagstuk omtrent radicalisering in de toekomst op een evenwichtige wijze wordt vormgegeven en derhalve niet alleen vanuit de optiek van veiligheid en terrorisme wordt benaderd. Dit vraagt derhalve om de wil tot ontkokering tussen departementen blijvend aandacht te schenken, ondanks het feit dat het een politiek-bestuurlijk complex dossier is.

Een tweede belangrijk punt is dat het kennisniveau op dit moment omtrent radicalisering verder versterkt moet en kan worden bij o.a. bestuurders en professionals. Daarbij is het ook belangrijk te onderkennen dat radicalisering vanuit een moslimextremistische hoek op dit moment meer prioriteit verdient dan rechtsextremisme en dierenactivisme, omdat de dreiging die ervan uitgaat thans groter is en het kennisniveau ook beperkter is.

Het Ministerie van BZ: beleid omtrent radicalisering door laten werken op tal van beleidsterreinen het Ministerie van BZ

Voor het voorkomen en/of tegengaan van radicalisering is er departementaal beleid nodig om de verschillende activiteiten op elkaar af te stemmen. Het wordt door het Ministerie van BZ als essentieel beschouwd om gezamenlijke uitgangspunten te formuleren, die vervolgens leidend zijn voor uiteenlopende beleidsterreinen. Daarmee kan ook worden voorkomen dat de verschillende directies binnen het Ministerie van BZ niet het spreekwoordelijke wiel opnieuw uitvinden.

Het Ministerie van SZW: bevorderen arbeidsparticipatie allochtonen

Het organiseren van blijvende aandacht voor het bevorderen van de arbeidsparticipatie van allochtonen en het tegengaan van discriminatie is essentieel voor het voorkomen van radicalisering. Het tegengaan van discriminatie op de werkvloer en het bestaan van negatieve beeldvorming bij werkgevers is hierbij een belangrijk aandachtspunt, waarbij expliciet aandacht gegeven moet worden aan de in- en doorstroom van allochtonen op de arbeidsmarkt. Cijfers tonen nog steeds aan dat de positie van allochtonen op de arbeidsmarkt (met name van allochtone jongeren) nog steeds slechter is dan die van autochtonen. Hiervoor is samenwerking nodig met de Ministeries van BZK, Justitie (en VenI), OCW en VWS en dit zou ook in beleidsdoelen en beleidsmaatregelen tot uiting moeten komen.

Het Ministerie van OCW: meer zicht op buitenlandse studenten

Volgens het Ministerie van OCW is het belangrijk dat er meer zicht bestaat op de achtergronden en afkomst van buitenlandse studenten. Er zal voorkomen moeten worden dat het Nederlandse onderwijs gebruikt wordt door kwaadwillenden om radicaal gedachtegoed over te brengen. Het vergroten van het bewustzijn in deze is een belangrijke uitdaging voor het hoger onderwijs.

4.3.2 Rijksbrede behoeften/ambities

De rijksbrede behoeften/ambities hebben betrekking op behoeften/ ambities die alleen te realiseren zijn door middel van intensieve samenwerking met andere ministeries. Hieronder worden de behoeften per ministerie uitgewerkt.

De Ministeries van Justitie / BZK: vanuit rijkswege beter ondersteunen van de eerstelijns professionals / trainingsprogramma's ontwikkelen

In het algemeen kan volgens de Ministeries van Justitie en BZK ondersteuning worden gegeven aan de professionals in de eerste lijn voor het tegengaan en inperken van radicalisering. De rijksoverheid kan in brede zin stimulansen bieden door meer kennis te verstrekken en handelingsperspectieven te bieden aan uitvoerende professionals om signalen tot radicalisering sneller te herkennen en daarop adequaat in te spelen. Dit geldt niet alleen voor politiemensen, maar voor verschillende maatschappelijke functionarissen die direct in contact staan met de 'buitenwereld'. Een mogelijkheid hierbij is het ontwikkelen van nationale trainingsprogramma's voor het 'vroegsignaleren van radicalisering en het signaleren van radicalisme'. Uiteindelijk zijn het uitvoerende professionals die radicaliserend gedrag moeten herkennen (vroegsignalering) en daarop adequaat dienen te reageren.

Het Ministerie van BZK: informatie- en kennisuitwisseling tussen centrale en decentrale overheden verbeteren

Belangrijk is dat initiatieven op nationaal en lokaal niveau omtrent radicalisering goed worden uitgewisseld en dat ook kennisoverdracht effectief plaatsvindt. Onderkend wordt dat dit thema in ontwikkeling is en dat overheden wederzijds van elkaar moeten leren om stappen vooruit te kunnen zetten. Samenwerking tussen centrale en lokale overheden met een juiste toon, is hierbij essentieel.

De Ministeries van BZ/BZK: binnenlandse en buitenlandse componenten van het vraagstuk (beter) verbinden

De nog te ontwikkelen departementale beleidsuitgangspunten van BZ moeten verbreed worden naar, of in ieder geval aansluiten op, interdepartementaal beleid. Het is voor het Ministerie van BZ hierbij van belang dat de binnenlandse en buitenlandse beleidscomponenten rondom radicalisering nadrukkelijker met elkaar worden verbonden.

Vanuit Het Ministeries van BZK is in dit kader nog aangegeven – vanuit ervaringen in Engeland – dat de samenhang tussen buitenlands beleid en binnenlands beleid verbeterd kan worden. Met name in het toelichten en bediscussiëren van buitenlands beleid van Nederland met de moslimgemeenschap biedt een kans om de gemeenschappelijkheid te benadrukken (en daarmee radicalisering tegen te gaan) door aan te geven dat Nederland geen anti-islam beleid voert en op veel plekken in de wereld islamitische gemeenschappen steunt.

5 Conclusies

In dit laatste hoofdstuk worden de conclusies weergegeven die op basis van voorgaande hoofdstukken getrokken kunnen worden.

Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd:

- in paragraaf 1 wordt het huidige proactieve beleid en de interdepartementale samenwerking kort besproken aan de hand van centrale beleidslijnen
- in paragraaf 2 worden de 'kansen' en 'mogelijkheden' besproken om de proactieve kracht van het beleid te versterken. Deze kansen en mogelijkheden zijn afgeleid van de blinde vlekken, knelpunten en behoeften, die in het vorige hoofdstuk zijn besproken
- in paragraaf 3 wordt aangegeven aan welke kansen en mogelijkheden prioriteit gegeven kan worden.

5.1 *Beleid en interdepartementale samenwerking*

Voor het voorkomen en/of tegengaan van radicalisering zijn drie centrale beleidslijnen benoemd in de al eerder aangehaalde nota 'radicalisme en radicalisering'. Het gaat in het rijksbeleid om het bevorderen van de volgende hoofdlijnen:

- het isoleren van gevaarlijke radicale krachten, verstoring van radicalisering en het vroegtijdig onderkennen en afstoppen van radicale activiteiten
- het vergroten van de weerbaarheid van groepen en individuen tegen radicalisme
- het versterken van de binding van mensen aan de Nederlandse samenleving en meer in het algemeen aan de democratische rechtsstaat (het verlagen van de vatbaarheid).

Radicalisering is een onderwerp dat ook internationaal aandacht behoeft. Een nauwe samenwerking tussen de lidstaten, in het bijzonder Noordwest-Europese staten, veiligheids-, inlichtingen- en opsporingsdiensten kan het mogelijk maken om radicaliseringstendensen voortijdig te herkennen. Volgens het Ministerie van BZK wordt er momenteel voortgang gemaakt met het verder ontwikkelen en implementeren van een Europese strategie op het thema 'radicalisering', mede op basis van fundamenteel onderzoek naar radicaliseringprocessen. Onlangs heeft de EU de 'European Union counterterrorism strategy' aangenomen, waar het tegengaan van radicalisering en rekrutering een van de pijlers is.

De kern van het beleidsnetwerk rondom het inperken en/of voorkomen van radicalisering wordt gevormd door de Ministeries van Justitie, BZK en de NCTb. Dit komt, omdat de aanpak c.q. het beleid in sterke mate gericht is op het justitiële domein (Ministerie van Justitie en NCTb). Daarnaast speelt het beleid omtrent integratie en inburgering een essentiële rol voor het vergroten van de binding en weerbaarheid (Ministerie van Justitie) en is de verhouding met de decentrale overheden cruciaal (Ministeries van BZK en Justitie). Het verdiepen van kennis en inzichten en het maken van risicoanalyses zijn belangrijke beleidsopgaven waaraan door deze departementen invulling wordt gegeven.

Rond de kern van het beleidsnetwerk functioneert een groot aantal andere ministeries dat betrokken is vanuit specifieke verantwoordelijkheden vanuit diverse beleidsvelden. De Ministeries van VWS, SZW en OCW hebben in het voorkomen en tegengaan van radicalisering een specifieke verantwoordelijkheid vanuit de inhoudelijke beleidsvelden van deze departementen. Het onderwijsbeleid, het jeugdbeleid en het arbeidsmarktbeleid zijn cruciaal om de binding met de Nederlandse samenleving te vergroten en jongeren weerbaar te maken tegen radicaliserende invloeden.

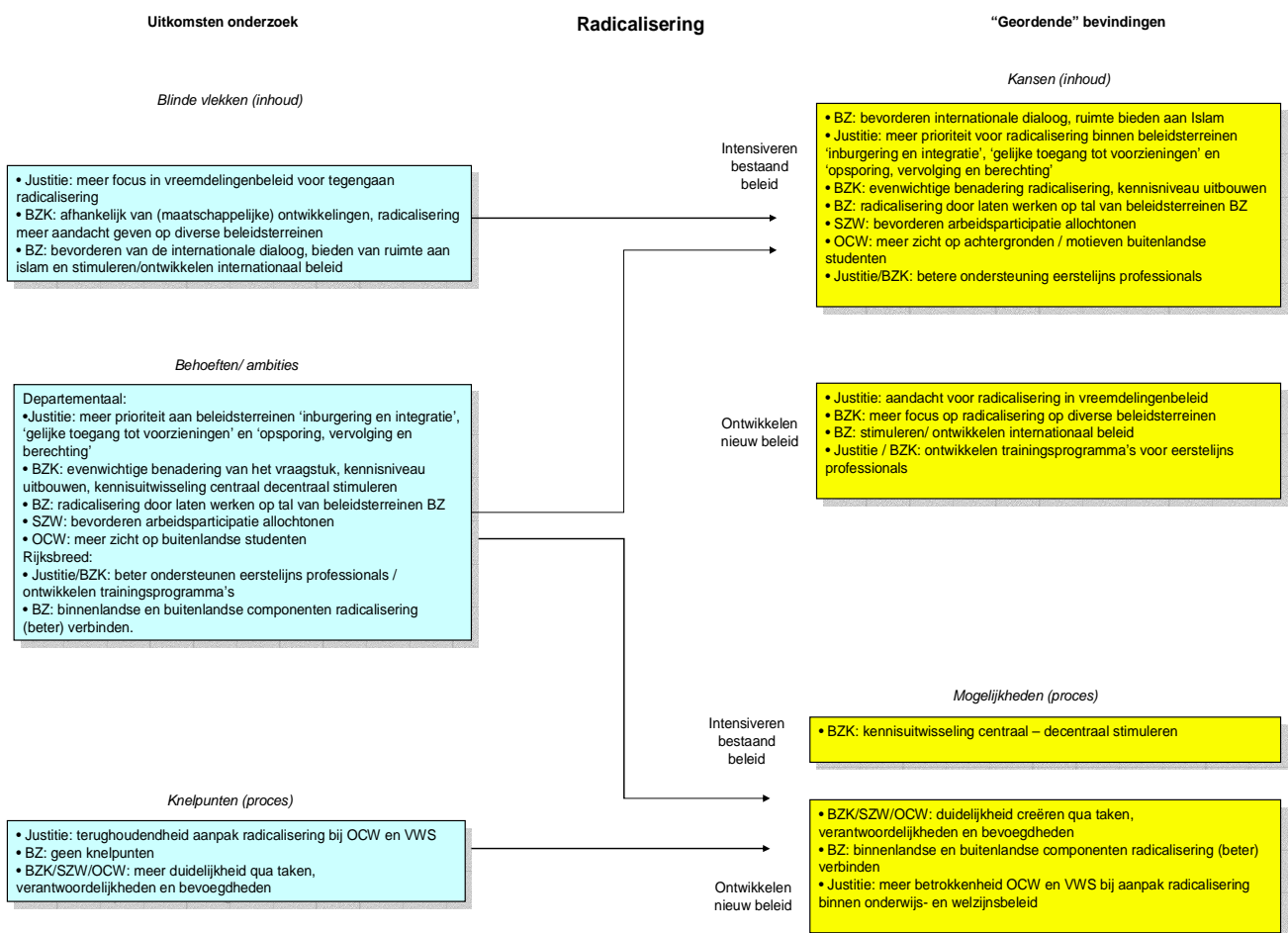
5.2 Kansen, mogelijkheden en prioriteiten

Op basis van het huidige proactieve beleid – waarvan de kern in de vorige paragraaf is behandeld – is in het onderzoek gekeken naar

- blinde vlekken in de inhoud van het beleid
- knelpunten in het interdepartementale beleidsproces
- behoeften, zowel inhoudelijk als procesmatig.

In de figuur op hiernavolgende pagina staan de blinde vlekken, knelpunten en behoeften weergegeven. Deze zijn vertaald naar 'kansen' (inhoud) en 'mogelijkheden' (proces), waarbij een onderscheid is gemaakt tussen het intensiveren van het bestaande beleid en het ontwikkelen van nieuw beleid.

Figuur 2: van blinde vlekken, knelpunten en behoeften naar kansen en mogelijkheden

Het voorkomen en tegengaan van moslimradicalisering is een relatief nieuw beleidsthema. De hoofdlijnen van het beleid rondom het voorkomen van radicalisering zijn al diverse keren in de rapportage aangegeven. Dat is ook een belangrijk kader om de komende jaren verder invulling aan te geven.

Voor het verder intensiveren en ontwikkelen van beleid is vanuit het onderzoek een aantal kansen voor de nabije toekomst aangegeven. Opgemerkt is dat de bovengenoemde kansen en mogelijkheden allen zinvol zijn om nader uit te werken. Dit neemt niet weg dat van de bovenstaande kansen en mogelijkheden er een drietal op de voorgrond gezet moeten worden.

Een eerste belangrijke kans is het versterken van de signaalfunctie van de eerste lijnsprofessionals. De rijksoverheid kan in brede zin stimulansen bieden door meer kennis te verstrekken en handelingsperspectieven te bieden aan uitvoerende professionals om signalen tot radicalisering sneller te herkennen en daarop adequaat in te spelen. Dit geldt niet alleen voor politiemensen, maar voor verschillende maatschappelijke functionarissen die direct in contact staan met de 'buitenwereld'. Een mogelijkheid hierbij is het ontwikkelen van nationale trainingsprogramma's voor het 'vroegsignaleren van radicalisering en het signaleren van radicalisme'. Uiteindelijk zijn het uitvoerende professionals die radicaliserend gedrag moeten herkennen (vroegsignalering) en daarop adequaat dienen te reageren.

Een tweede belangrijke kans – die in nauwe samenhang uitgewerkt moet worden met het eerste punt – is het verdiepen en doorontwikkelen van de kennis over radicalisering. Daarbij is het ook belangrijk te onderkennen dat radicalisering vanuit een moslimextremistische hoek op dit moment meer prioriteit verdient dan rechtsextremisme en dierenactivisme, omdat de dreiging die ervan uitgaat thans groter is en het kennisniveau ook beperkter is.

Een derde belangrijke kans die door de departementen als zeer belangrijk wordt geacht voor het voorkomen en tegengaan van radicalisering is het bevorderen van de arbeidsparticipatie van allochtonen. De departementen onderkennen dat arbeidsparticipatie het integratiemiddel is bij uitstek en proactief uitwerkt op radicalisering. Cijfers tonen nog steeds aan dat de positie van allochtonen op de arbeidsmarkt (met name van allochtone jongeren) nog steeds slechter is dan die van autochtonen. Hiervoor is samenwerking nodig met de Ministeries van BZK, Justitie (en VenI), OCW en VWS en dit zou ook in beleidsdoelen en beleidsmaatregelen tot uiting moeten komen.

5.3 Tot slot

De departementen onderkennen dat radicalisering een moeilijk en complex beleidsonderwerp is dat betrokkenheid vraagt van veel departementen. Er is geconstateerd dat de hoofdlijnen van het beleid tot gevolg hebben dat er vanuit veel invalshoeken gewerkt wordt aan het tegengaan van radicalisering en er soms moeilijk een evenwicht is te vinden tussen de verschillende beleidsmaatregelen. Dit leidt er soms ook toe dat de 'veiligheidsdepartementen' niet altijd gemakkelijk tot wederzijdse afstemming komen met departementen als de Ministeries van SZW, OCW en VWS. Het probleem van radicalisering in relatie tot de dreiging terrorisme wordt niet gelijkkelijk ervaren tussen de departementen. Belangrijk is dat de rijksoverheid een stimulerende en faciliterende rol kan vervullen voor het tegengaan van radicalisering, aangezien de decentrale overheden en instellingen voor de feitelijke uitvoering van proactief beleid cruciaal zijn.

Als laatste opmerking moet gesteld worden dat het proactieve beleid in het kader van andere incidentcategorieën binnen het project Nationale Veiligheid in ieder geval overeenkomsten heeft met de proactieve aanpak van radicalisering. Het vergroten van bijvoorbeeld de arbeidsparticipatie van allochtonen heeft een verondersteld proactief effect op zowel 'radicalisering' als 'afnemend burgerschap' en 'aantasting van de sociale zekerheid'. Dit geldt ook voor bijvoorbeeld 'aanbieden van voldoende scholingsmogelijkheden' en het 'vergroten van de sociale kwaliteit in buurten/wijken'. De vraag die hieruit voortvloeit is of dergelijke beleidsinstrumenten nu juist gericht ingezet moeten worden voor het voorkomen en tegengaan van deze incidentcategorieën of dat het huidige (inter-)departementale beleid voldoet voor de gewenste proactieve werking.

Bijlagen

Bijlage 1: betrokken ministeries

De ministeries die in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering zijn betrokken, staan in de onderstaande tabel weergegeven. Hierbij geldt dat de mate c.q. vorm van betrokkenheid kan verschillen:

- een *zelfevaluatie* betekent dat er een volledige vragenlijst bij het betreffende ministerie is afgenomen waarin zowel is ingegaan op het beleid als op het beleidsproces
- een *collegiale toets 1* wil zeggen dat een ministerie een zelfevaluatie heeft uitgevoerd en de kans heeft gekregen om op basis van de conceptrapportage te reageren op wat andere ministeries hebben aangegeven in het kader van het beleid en beleidsproces
- een *collegiale toets 2* wil zeggen dat de ministeries die geen zelfevaluatie hebben uitgevoerd de kans hebben gekregen te reageren op de onderdelen die betrekking hebben op de omschreven rol in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering. Daarnaast hebben deze ministeries de kans gekregen aanvullende informatie te geven over hun ervaringen en ambities op dit gebied.

Tabel 1. Aard van betrokkenheid ministeries

Ministerie	Vorm van betrokkenheid
BZK	Zelfevaluatie, collegiale toets 1
Justitie	Zelfevaluatie, collegiale toets 1
BZ	Zelfevaluatie, collegiale toets 1
OCW	Collegiale toets 2
SZW	Collegiale toets 2
VWS	Collegiale toets 2
AZ	Collegiale toets 2
NCTb	Collegiale toets 1

Bijlage 2: overzicht van activiteiten ministeries

In de onderstaande tabellen wordt op hoofdlijnen aangegeven welke beleidsactiviteiten de Ministeries van Justitie, BZK en BZ in het kader van het inperken en/of voorkomen van radicalisering verrichten.

Tabel 2. Beleidsactiviteiten Justitie die bijdragen aan het inperken en/of voorkomen van radicalisering

Beleidssterreinen	Beleidsactiviteiten	Beschrijving van de inhoud
(Nationale) wetgeving	Onderzoek	<ul style="list-style-type: none"> Naar mogelijkheid op verbod van godslastering.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Maken van wetgeving.
Handhaving en vervolging	Onderzoek	<ul style="list-style-type: none"> Als onderdeel van onderzoek in het kader van terrorismebestrijding.
	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Regelgeving op het terrein van antidiscriminatie.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Handhaving van de regelgeving.
Tenuitvoerlegging strafrechtelijke sancties	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Beleid om 'besmetting van radicale denkbeelden' te voorkomen.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Feitelijk voorkomen van besmetting door gedetineerden - waar nodig - te spreiden.
Terrorismebestrijding	Onderzoek	<ul style="list-style-type: none"> Door het WODC is in opdracht van de NCTb een onderzoek uitgezet, gericht op het verkrijgen van een overzicht van het beleid, de beleidsmaatregelen en de effecten daarvan met betrekking tot de aanpak van terrorisme in westerse landen.
	Risicoanalyses Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Permanent evalueren van dreigingen. NCTb ontwikkelt beleid op tegengaan van terrorisme, waarbij nadrukkelijk naar radicalisering wordt gekeken.
	Beleidsevaluatie	<ul style="list-style-type: none"> Ondersteuning van lokale overheden door NCTb.
Uitvoering jeugd-bescherming	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Kennisbevordering over radicalisering bij uitvoeringsinstellingen.
Tenuitvoerlegging justitiële sancties jeugd	Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> Expliciete maatregelen moeten nog nader inhoud krijgen zoals bij volwassenen het geval is (zie hierboven).
Gelijke toegankelijkheid voorzieningen	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Maakt deel uit van het staande integratiebeleid.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Maakt deel uit van het staande integratiebeleid.
	Beleidsevaluatie	<ul style="list-style-type: none"> Maakt deel uit van het staande integratiebeleid.

Beleidsterreinen	Beleidsactiviteiten	Beschrijving van de inhoud
Internationale regelgeving	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Waar nodig, wordt in het bijzonder in Europese fora, meegewerkt aan aanpassing van internationale regelgeving/ harmonisering van nationale regelgeving. Gebeurt door NCTb en DW.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Idem.
Opsporingsbeleid	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Vindt plaats door DG Rechtshandhaving, het OM en de NCTb, en samenhang met de beleidsontwikkeling op het terrein van terrorismebestrijding.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Geschiedt door het OM in samenwerking met de Nationale Recherche en de regiokorpsen, in samenhang met de opsporing van terrorisme.
Inburgering en integratie	Onderzoek	<ul style="list-style-type: none"> IMES (UvA) doet onderzoek naar politieke socialisatie van moslimjongeren, gericht op de achtergronden van hun keuze voor een meer democratische danwel radicale islambeleving. Na afronding zal nader onderzoek worden overwogen door DCIM in afstemming met DAJS, WODC en NCTb.
	Risicoanalyses	<ul style="list-style-type: none"> Er worden nauwe contacten onderhouden met expertisecentra, gemeenten en minderheden over maatschappelijke risico's en kansen.
	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Nota Weerbaarheid en Integratiebeleid, gericht op versterking van de binding en weerbaarheid tegen radicaliseringstendensen.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Uitvoering van een reeks van projecten in samenwerking met expertisecentra en minderhedenorganisaties.
	Beleidsevaluatie	<ul style="list-style-type: none"> Wordt momenteel ontwikkeld.

Tabel 3. Beleidsactiviteiten van het Ministerie van BZK die bijdragen aan het inperken en/of voorkomen van radicalisering

Beleidsterreinen	Beleidsactiviteiten	Beschrijving van de inhoud
Internationale samenwerking	Onderzoek / risicoanalyse	<ul style="list-style-type: none"> • EU financiert onderzoek naar radicaliseringprocessen en dit ligt ook in het verlengde van het Nederlandse beleid
	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • Bijdrage leveren aan ontwikkeling strategie en actieplan in EU-verband. NCTb is hierin de trekker namens de rijksoverheid.
Interbestuurlijke betrekkingen, jongeren en veiligheid, criminaliteits-preventie ¹¹	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelen van rijksbeleid en lokaal stimuleren dat gemeenten beleid ontwikkelt en uitvoert rondom radicalisering. Het Ministerie van BZK heeft hierin een faciliterende rol (helpen en aanjagen) en wil ook de onderzoekscomponent hierin nadrukkelijker aanbrengen.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> • Organiseren van bijeenkomsten en het geven van voorlichting rondom indicatoren van radicalisering, informatiehuishouding.
Bescherming staatsveiligheid / bescherming democratische orde	Onderzoek	<ul style="list-style-type: none"> • Verdiepen van de thematiek rondom radicalisering is een van de vier hoofdthema's van de AIVD. Probleem moet echt nog verder verkend en verdiept worden.
	Risicoanalyses	<ul style="list-style-type: none"> • Het in kaart brengen van groepen / individuen die radicale denkbeelden erop na houden. Nagaan van ideologie, gevaar voor democratische rechtsstaat inzichtelijk maken. Bijvoorbeeld gericht op het voorkomen van etnische enclaves zoals in Brussel het geval is.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> • Ondersteunende en adviserende rol vanuit kennispositie AIVD naar beleidsmatige en uitvoerende instanties.
Terrorisme	Onderzoek	<ul style="list-style-type: none"> • Terroristische stromingen in kaart brengen.
	Risicoanalyses	<ul style="list-style-type: none"> • Strafrechtelijk optreden tegen terroristische groeperingen zorgt voor radicaliserende tendensen. Analyse hierop (en vooral ook kijken welke groeperingen hiervoor vatbaar zijn) is noodzakelijk.

¹¹ Deze beleidsterreinen onderscheiden zich niet qua beleidsactiviteiten en zijn om die reden gebundeld.

Beleidsterreinen	Beleidsactiviteiten	Beschrijving van de inhoud
Politietaken	Risicoanalyses	<ul style="list-style-type: none"> Bijdrage verlenen aan het ontwikkelen van risicoanalyses bij de politie
	Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> Ondersteuning leveren bij inbedding thema radicalisering in het initieel en postinitieel onderwijs.
	Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Informatiehuishouding via de informatieknooppunten op elkaar afstemmen op lokaal, regionaal en landelijk niveau (RIK, NIK).

Tabel 4. Beleidsactiviteiten het Ministerie van BZ die bijdragen aan het inperken en/of voorkomen van radicalisering

Beleidsactiviteiten	Beschrijving van de inhoud
Risikoanalyses	<ul style="list-style-type: none"> • Betrokken bij Europese inlichtingenvergaring (Situation Center: SitCen) gericht op ontwikkelingen in – c.q. brandhaarden van radicalisering. • In de dreigings- en risicoanalyses van de Veiligheidsdienst Buitenlandse Zaken (\pm 30 per jaar), wordt tevens in kaart gebracht in hoeverre er sprake is van tendensen van radicalisering en extremisme die van invloed kunnen zijn op de capaciteit van terroristische elementen in het land. • De Nederlandse posten in relevante andere landen brengen (op verzoek van de NCTb) de ‘staat’ van het islamitisch fundamentalisme in kaart (hoe wordt het publieke debat aangegaan, is er sprake van een sterke mainstream, e.a.?). • In kaart brengen van de mate waarin buitenlandse imams die bijvoorbeeld tijdens de Ramadan naar Nederland komen radicale denkbeelden verspreiden, zodat deze de toegang tot Nederland kunnen worden ontzegd.
Beleidsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • Bijdrage aan Europese beleidsontwikkeling op het gebied van radicalisering, zoals de recent aangenomen ‘EU counter-terrorism strategy’ waarin het tegengaan van radicalisering en rekrutering één van de pijlers is. • Via de Nederlandse posten in andere (relevante) landen wordt gekeken wat er kan worden gedaan aan het tegengaan van radicalisering en het versterken van de mainstream islam (fundamentalisme tegenwicht bieden).¹²
Beleidsuitvoering	<ul style="list-style-type: none"> • Ondersteunen van gematigde Islam en het kweken van wederzijds begrip, door o.a. stimulering en organisatie van interreligieuze dialoog en via Nederlands cultuurbeleid in landen als Marokko. • Bewaken van internationale verdragen in relatie tot (inter)nationale wetgeving, bijvoorbeeld wetgeving op het gebied van apologie (verbieden ‘goed praten’ terrorisme) in relatie tot het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM).

¹² Zo zijn de budgetten voor de posten in het Midden-Oosten verhoogd. Met deze budgetten worden onder andere de nationale dialoog gestimuleerd door middel van congressen, debatten en dergelijke. Op de besteding van deze budgetten wordt door het Ministerie overigens niet gestuurd.